

УДК 327 (477) (045) «20/21»

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2022.1.139>

*Тетяна Богданова, Тетяна Абрамова**

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНА – МВФ: ОСОБЛИВОСТІ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Анотація: У статті проаналізовано динаміку наданих кредитів і кредитних відносин між Україною та МВФ. Охарактеризовано проблеми та можливості подальшої співпраці з МВФ. Виявлено переваги та недоліки кредитів МВФ для України. Автори дійшли висновку, що протягом усіх років незалежності України МВФ залишався найбільшим кредитором України серед міжнародних фінансових установ. Кредитні ресурси МВФ, які надходили у вигляді пільгових довгострокових кредитів і найбільш помітно вплинули на соціально-економічний розвиток країни, дозволили підтримувати фінансово-грошову систему та реалізовувати важливі інвестиційні проекти. Подальша співпраця України з МВФ має базуватися на всебічному врахуванні як її позитивних, так і негативних сторін.

Ключові слова: Україна, МВФ, кредити, програма «Stand-By», державний борг

Постановка проблеми. Глобалізація світового фінансового середовища не локалізує фінансово-кредитні відносини лише на внутрішньому рівні, а й сприяє вільному переміщенню позичкового капіталу в рамках глобальної економіки, що дозволяє залучати необхідні кошти для потреб національних економік. Економічний розвиток України тісно пов'язаний зі світовими кредитними ринками, міжнародними фінансовими спадами та залежить від світових тенденцій і факторів економічного розвитку. Як позичальник на міжнародному кредитному ринку, Україна співпрацює з багатьма іноземними державними та міжнародними фінансово-кредитними установами.

Сучасна криза національної економіки України, важке соціально-економічне становище українців і нестабільна військово-політична ситуація у країні вимагають пошуку незвичайних шляхів їх подолання та розробки превентивних програм для запобігання політичній та економічній кризі. Проте реалізація цих програм потребує значних фінансових ресурсів, більшу частину яких могли б забезпечити залучені від іноземних кредиторів позикові кошти. У цьому контексті досить корисною для України є співпраця з МВФ. Мінливість зовнішнього та внутрішнього економічного середовища України актуалізує дослідження й аналіз фінансово-кредитних показників співпраці України та МВФ.

Ступінь наукової розробки проблеми. Діяльність Міжнародного валютного фонду (далі – МВФ) в Україні залишається однією з найбільш дискусійних тем серед українських і зарубіжних науковців. Дискусія часто підмінюється штампами та міфами, які

* Богданова Тетяна Євгенівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського національного університету імені Петра Могили (Миколаїв, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9879-9073>; e-mail: t_bohdanova@ukr.net

Абрамова Тетяна Миколаївна – магістр кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського національного університету імені Петра Могили (Миколаїв, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6667-4268>; e-mail: abramova.tatiana657@gmail.com

спотворюють уявлення про організацію та характер її взаємодії з Україною. Серед українських дослідників чільне місце у характеристиці співпраці України з МВФ посіли праці О.М. Іваницької¹, М.В. Кульбіді², а також праця М. Ливдара, Н. Ярошевич, І. Антощук³, в якій дуже детально розглядається проблема співпраці МВФ та України. Автори стверджують, що значна частина кредитів МВФ, впродовж усього періоду співробітництва з Україною, спрямовувалась на те, щоб поповнити резерви НБУ. Російський дослідник А. Афанасьєв⁴ згадує про роль МВФ в економічному житті України після подій 2014 р. Важливу роль відіграють доповіді й аналітична робота працівників Фонду, зокрема, А. Тіффін⁵, стверджують, що з успадкованою радянською структурою, яка погано відповідає потребам ринкової економіки, Україна повільно створює інституції, необхідні для ефективного використання її ресурсів, а К. Ельборг-Войтек⁶ досліджує досвід приватизації в Україні у контексті впорядкування структурних умов МВФ. Цікавими є й аналізи західних науковців Ф. Мюссо⁷ та А. Аслунда⁸ щодо взаємодії України з МВФ у період 2014–2021 рр.

Динамічні зміни у фінансово-економічному становищі України та недостатня вивченість перспектив розвитку співробітництва між Україною та МВФ зумовлюють актуальність вказаної проблеми.

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей, проблем і перспектив розвитку співробітництва між Україною та МВФ, а саме, проаналізувати динаміку наданих кредитів і кредитних відносин між Україною та МВФ; визначити переваги та недоліки кредитів МВФ для України; окреслити проблеми сучасного періоду розвитку України та можливості подальшої співпраці з МВФ.

3 червня 1992 р. на основі прийнятого Верховною Радою України (далі – ВРУ) Закону України «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій» від 3 червня 1992 р. № 2402–ХІІ, Україна стала членом МВФ, а 1 квітня 2009 р. Україна ратифікувала Закон України «Про прийняття Поправок до Статей Угоди Міжнародного валютного фонду».

¹ Іваницька О.М., Невгад Г.Ю., Балкова І.М. Вплив траншів МВФ на економіку України // Науковий вісник ІМВ НАУ. 2013. Т. 1. № 1. С. 14–17. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/5893>

² Кульбіда М.В. Напрями вдосконалення співробітництва України з МВФ // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 22, Ч. 2. С. 50–54.

³ Ливдар М., Ярошевич Н., Антощук І. Україна і Міжнародний валютний фонд: особливості співпраці // Підприємництво та інновації. 2020. Вип. 13. С. 99–104.

⁴ Афанасьєв А. Украина – четверть века независимости. Взгляд постороннего. Книга 3. Время беды. Москва, 2022. 300 с.

⁵ Tiffin A. IMF Working Papers: Ukraine: The Cost of Weak Institutions. International Monetary Fund, 2006. 189 p.

⁶ Elborgh-Woytek K. Privatization in Ukraine: Challenges of Assessment and Coverage in Fund Conditionality. International Monetary Fund, European II Department, 2002. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/pdp/2002/pdp07.pdf>

⁷ Mousseau F. What Do the World Bank and IMF Have to Do with the Ukraine Conflict? // United Nations University. 2014. August 19. URL: <https://ourworld.unu.edu/en/what-do-the-world-bank-and-imf-have-to-do-with-the-ukraine-conflict>

⁸ Åslund A. Does Ukraine need the IMF? // Atlantic Council. 2021. March 12. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/event/does-ukraine-need-the-imf/>

За цим Законом України Кабінету Міністрів були надані усі повноваження вирішувати питання вступу України до цих організацій, шляхом приєднання до їх угод і прийняття термінів та умов, а також надано право одержувати кошти на будь-яку суму, що має бути сплачена або переведена в Україну внаслідок здійснення операцій відповідно до Статей угоди МВФ⁹.

Фонд здійснює співробітництво з Україною у фінансових і нефінансових формах. Фінансова допомога Україні МВФ за час співробітництва надавалася у трьох правових формах: Програмою системної трансформаційної позики; за Програмою для підтримки фінансування дефіциту платіжного балансу; за Програмою розширеного фінансування¹⁰.

Співпраця України з МВФ призвела до того, що країна стала одним з найбільших його боржником, а рекомендації експертів МВФ, як зауважує Є.Скляр, прямими вказівками українській владі щодо напрямків розвитку, які безвідмовно виконуються¹¹.

Співробітництво України з МВФ вже має свою історію, і в залежності від програм кредитування Фондом цільового призначення, що відповідали ступеню реформування економіки України та вирішення нагальних проблем в її валютно-фінансовому секторі можна відмітити у ньому дев'ять самостійних етапів. Початковий етап співпраці України з Фондом включав консультації та технічну допомогу щодо створення власної грошово-кредитної системи (функції та структура Національного банку та інших фінансових установ, структура валютного ринку, введення власної валюти тощо). Співпраця України з МВФ на рівні реалізації спільних програм економічного розвитку в Україні розпочалася з жовтня 1994 р. з метою досягнення макроекономічної стабілізації та створення необхідних передумов для проведення економічних реформ¹².

Основні проблеми, які відзначаються експертами у сфері співробітництва України з Фондом, пов'язані з питанням неефективного використання коштів, залучених Україною від МВФ. Хронічні невиконання умов Фонду, а також постійні політичні та економічні кризи в Україні призвели до критичного загострення дефіциту платіжного балансу, а повільне реформування як фінансово-економічних механізмів, так і соціально-економічних структурних реформ ще більше загостило цю ситуацію. У середньостроковій перспективі Україна повинна відійти від практики залучення кредитів МВФ задля фінансування дефіциту платіжного балансу, використовуючи за можливості інші інструменти фінансування дефіциту разом з активною реалізацією структурної перебудови. Аналіз вимог МВФ до України для отримання наступних траншів викликав невдоволення як в уряді, так і в суспільстві, зокрема такі соціальні вимоги, як пенсійна реформа, підвищення

⁹ Закон України «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій. Документ 2402-XII, чинний, поточна редакція (1992, 24 червня) // Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-12#Text>

¹⁰ Міжнародний валютний фонд // Міністерство фінансів України. 2022. URL: <https://mof.gov.ua/uk/mvf>

¹¹ Скляр Є.В. Вплив активізації співпраці з МВФ на економіку України // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. 2012. № 1 (57). С. 263.

¹² Інформаційна довідка щодо історії співпраці з Міжнародним валютним фондом // Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=388292&cat_id=35317; Співробітництво України з міжнародними фінансовими інституціями // Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. URL: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/economic-cooperation/ifo-projects>

ціни на газ для населення, земельна реформа, упорядкування пільг. Однак МВФ, як і будь-який кредитор, має право вимагати від країни-позичальника усунення тих чи інших фінансових проблем в економіці держави, приведення у відповідність до міжнародних вимог збалансованості бюджету тощо, тобто Фонд як кредитор хоче бути впевненим у поверненні наданих коштів.

Ресурси, отримані від міжнародних фінансових організацій (далі – МФО), не повинні використовуватися для «затикання дірок» у бюджеті, а повинні мати довгостроковий і збалансований характер, зокрема бути спрямовані на реформи у конкретних галузях і реалізацію конкретних проектів. Таким чином, успішні реформи та реалізація проектів за підтримки МФО приведуть до покращення соціальних та економічних стандартів, а також слугуватимуть флагманом для подальшого сталого розвитку нашої держави¹³.

Тож, можливими напрямками та способами забезпечення ефективного співробітництва МВФ з Україною можна виділити: більш раціональне використання Україною наданих Фондом ресурсів. Так, частина коштів, яка буде зарахована до державного бюджету України (далі – ДБУ), має бути спрямована, передусім, на розвиток національної економіки – це забезпечить мультиплікативний ефект і зумовить зростання доходів ДБУ і поліпшення економічної ситуації в країні; Україні не слід домовлятися з Фондом про отримання кредитів у рамках програми EFF, оскільки вона, активована для України у 2015 р., не реалізувала свою мету – сприяння проведенню структурних реформ, відновлення економіки, натомість істотно збільшила обсяг заборгованості України перед МВФ. Співпраця України з МВФ буде ефективною, коли кредити будуть спрямовані на реалізацію конкретних і чітких цілей; Україна має скористатися напруженою теперішньою ситуацією у світі як підставою для перегляду умов співробітництва із МВФ. У цій перспективі доцільно порушити проблему реструктуризації боргу. Факт, що МВФ списав частину боргів певних держав, починаючи з березня 2020 р., у рамках програми CCRT (Catastrophe Containment and Relief Trust). Звичайно, цей механізм був реалізований для найбільш бідних і вразливих країн, проте такі питання можуть бути вирішені у ході переговорів. На жаль, Україна не намагалася висвітлити цей аспект у рамках консультацій з МВФ¹⁴.

У 2021 р. у рамках програми «Stand-By» влада розпочала впроваджувати складні реформи для подолання нестійкої політики минулого, включно з коригуванням фінансової системи, гнучкість обмінного курсу та підвищення цін на енергоносії, а також спрощення регуляторного середовища для ділової діяльності та вжиття заходів для покращення управління. Незважаючи на ці зусилля, досягнення цілей програми стало складним з огляду на масштаби нових потрясінь. За даними джерел агенції «Інтерфакс-Україна», програму МВФ «Stand-by» фактично поставили «на паузу» через дії з боку української сторони, після чого було поставлено під сумніви базові принципи співпраці, так як для позитивного результату потрібно було прийняти поправки до закону про Національний банк, аудит COVID-фонду. Серед проблемних питань було ухвалення закону про вищу раду правосуддя та побоювання щодо втручання в роботу НАБУ і САП¹⁵.

¹³ Кульбіда М.В. Напрями вдосконалення співробітництва України з МВФ... С. 52-53.

¹⁴ Плешакова Н.А., Лялькін О.С. Міжнародний валютний фонд і його вплив на фінансову систему України // Бізнесінформ. 2021. № 10. С. 302.

¹⁵ МВФ поки не дає Україні грошей, на які так чекали // BBC NEWS Україна. 2021. 13 лютого. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-56053198>

У січні 2022 р. перший заступник директора-розпорядника МВФ Гіта Гопінат заявила про те, що ескалація конфлікту між РФ та Україною призведе до подальшого зростання вартості енергоносіїв для багатьох країн, через що протягом тривалого часу зберігатимуться високі темпи інфляції. За її словами, інфляція, темпи якої підскочили через підвищення цін на енергоносії та труднощі з постачанням, ймовірно, залишатиметься високою принаймні протягом 2022 р. Згідно з прогнозами МВФ, у промислово розвинених країнах інфляція складе 3,9% (у 2021 р. – 3,1%), а у 2023 р. повернеться до порівняно нормального рівня у 2,1%¹⁶.

Безперечно, для Міжнародного валютного фонду вигідно стимулювати нашу економіку, сприяти приватизації, розвитку бізнесу, адже від неплатоспроможності України програє і Фонд. Тож для того, щоб продовжувати успішне співробітництво з Міжнародним валютним фондом Україні необхідно: продовжувати впровадження реформ прозорості економіки, приводити боротьбу з корупцією, процес приватизації, поглиблювати структурні реформи, розвивати на новому рівні банківську та фінансові сфери, використовувати ринкові методи для утримування курсу національної валюти, продовжувати звітувати перед Фондом. Крім того, співпраця України з Міжнародним валютним фондом є індикатором для взаємовідносин з іншими міжнародними фінансовими організаціями та приватними зовнішніми інвесторами, інвестиції яких дуже необхідні для подальшого проведення економічних реформ у державі. Проведення в Україні економічних реформ більш швидкими темпами має дати можливість у подальшому працювати з Міжнародним валютним фондом та іншими міжнародними фінансовими організаціями без залучення від них коштів, а саме шляхом технічної допомоги та консультативної підтримки. Протягом двадцяти років співробітництва фінансова допомога Міжнародного валютного фонду надавалась Україні у вигляді кредитування: за Програмою системної трансформаційної позики; за програмою «Stand by»; за Програмою розширеного фінансування. Проте, підкреслюють В. Студінський і К. Рошкар, Україна жодного разу не виконала повністю всі вимоги Міжнародного валютного фонду в повному обсязі, що обумовлює певні труднощі у співпраці. Парадоксальність ситуації полягає в тому, що на розвиток національної економіки можуть негативно впливати як масштабна співпраця з Фондом, так і розрив відносин з ним. Відмова від нових запозичень може негативно вплинути на національній економіці, а виділення чергового кредиту під підвищення тарифів на газ і скорочення соціальних витрат спричинить хвилювання серед громадян і сприятиме посиленню соціальної напруженості¹⁷.

Висновки. У сучасній системі міжнародних відносин ефективне використання кредитних ресурсів міжнародних фінансових установ є важливим джерелом реалізації пріоритетних проектів і завдань соціально-економічного розвитку, інструментом інституційних реформ певної держави. Можна стверджувати, що співпраця з МВФ є важливою з огляду на необхідність збереження належного іміджу країни, що сприятиме

¹⁶ Жуков Е. МВФ предсказывает долгую инфляцию из-за конфликта вокруг Украины // Deutsche Welle. 2022. 25 января. URL: <https://www.dw.com/ru/mvf-predskazyvaet-dolguju-infljaciju-iz-za-konflikta-vokrug-ukrainy/a-60551926>

¹⁷ Студінський В.А., Рошкар К.М. Историко-економічний аналіз співробітництва Міжнародного Валютного Фонду та України в розрізі сучасних викликів // Економічний вісник університету. 2020. № 44. С. 169.

підвищенню її кредитного рейтингу на світових фінансових ринках, зменшенню відсоткових ставок по кредитах, удосконаленню банківської та грошово-кредитної системи держави, надходженню іноземних інвестицій. Співпраця з МВФ є також показником відносин з іншими міжнародними фінансовими установами та приватними іноземними інвесторами, які сприяють популяризації української економіки серед світової спільноти.

Перспективами розвитку співпраці по лінії МВФ – Україна є:

- 1) відновлення стабільності та впевненості у фінансовому секторі;
- 2) рекапіталізація банків;
- 3) посилення корпоративного управління та фінансової діяльності банків;
- 4) запровадження ефективної монетарної політики для стабілізації національної валюти, зниження інляції, погіршення резервів;
- 5) посилення державних фінансів та скорочення державних видатків з метою регулювання державного боргу;
- 6) реформування програм соціальної допомоги та надання додаткових коштів для їх фінансування;
- 7) кредити від МВФ дозволяють реалізувати багато проектів, які є надто дорогими для української влади та приватних підприємців, а саме в екологічній, енергозберігаючій, інфраструктурній, енергоефективній галузях, масштабні транспортні проекти тощо.

Але, у той же час спостерігаються і можливі негативні наслідки даної співпраці, зокрема, зростання державного боргу; ймовірність блокування свободи дій держави-позичальниці в економічній політиці, які при недотриманні умов здатні посилити залежність країни від міжнародних інституцій. Можна спостерігати широку критику рекомендацій МВФ, які вважаються занадто прямими, «стандартними» та негнучкими, часто сценарії МВФ є універсальними, без урахування геополітичних, кліматичних, етнічних особливостей країни тощо. Тому при залученні все нових і нових міжнародних кредитів від МВФ потрібно проявляти неабияку обережність, а подальша співпраця України з МВФ має базуватися на всебічному врахуванні як її позитивних, так і негативних сторін.

Tetiana Bohdanova, Tetiana Abramova

Cooperation Ukraine – IMF: Features, Problems and Development Prospects

Abstract: The article analyzes the dynamics of granted loans and credit relations between Ukraine and the IMF. The problems and opportunities for further cooperation with the IMF are characterized. The advantages and disadvantages of IMF loans for Ukraine are revealed.

Financial assistance to Ukraine by the IMF during the period of cooperation was provided in three legal forms: the Systemic Transformational Loan Program; under the Program to support the financing of the balance of payments deficit; under the Extended Funding Program.

The author came to the conclusion that the prospects for the development of cooperation between the IMF and Ukraine are: a) the restoration of stability and confidence in

the financial sector; b) recapitalization of banks; c) strengthening corporate governance and financial activities of banks; d) the introduction of an effective monetary policy to stabilize the national currency, reduce inflation, and worsen reserves.

The author came to the conclusion that the problems in the development of cooperation between the IMF and Ukraine are: the growth of public debt; the likelihood of blocking the freedom of action of the borrowing state in economic policy; the inability to form the long-term competitiveness of the state economy, which, if the conditions are not met, can increase the country's dependence on international institutions.

Keywords: Ukraine, IMF, loans, «Stand-By» program, public debt